

leerd bespreekt Bauwens de instructie van het Nationaal Gerechtshof en zijn taken en bevoegdheden. Ook de interne gang van zaken en de taakverdeling behandelt hij minutieus, evenals de verhouding tot de uitvoerende macht. Veel aandacht besteedt de auteur aan de adviserende taak van het hof: in verband met verzoeken om gratie of dispensatie en in verband met de ontworpen rechtscodificatie. Een relatief klein gedeelte, hoofdstuk zes (292-370), is gewijd aan de rechtsprekende taak van het Nationaal Gerechtshof, dat vooralsnog de procesregels van het oude Hof van Holland en Zeeland volgde. Een kort slothoofdstuk behandelt taak en werkzaamheden van de procureur-generaal.

Wat op het eerste gezicht een wanverhouding in de compositie lijkt, wordt voor een deel veroorzaakt door het ontbreken van de procesdossiers: met dit onderdeel van het archief is, zoals te vaak gebeurt, slordig omgesprongen. Herhaaldelijk moet Bauwens dit manco signaleren (53, 143, 379). Desalniettemin biedt dit boek heel veel. Allerlei, ook voor een gewone historicus interessante, individuele gevallen passeren de revue, bijvoorbeeld inzake J. Spoors en S. I. Wiselius. Toch heeft het boek ook enkele gebreken. De literatuurlijst is slordig bewerkt. Störender is, dat het erop lijkt alsof deze studie aanvankelijk vrijwel geheel uit de archiefbronnen is opgebouwd en pas naderhand is aangekleed met literatuur. In de noten ontbreken op diverse plaatsen de relevante literatuurverwijzingen. Van de *Bronnen van de Nederlandse codificatie* bijvoorbeeld is te spaarzaam gebruik gemaakt. Dat van de behandelde verzoeken om huwelijksdispensatie in het *Jaarboek van het Centraal bureau voor genealogie* (uit 1975 en 1976) een lijst was verschenen, schijnt de schrijver te zijn ontgaan.

Dit boek is overigens een welkome bijdrage tot een dieper inzicht in de continuïteit van de rechterlijke en andere instellingen gedurende de Bataafs-Franse tijd en in de wording van de rechtsstaat. Gedetailleerde registers op namen en zaken maken het boek optimaal toegankelijk.

A. H. Huussen jr.

W. P. Gerritsen, ed., *Het Koninklijk Instituut (1808-1851) en de bevordering van wetenschap en kunst* (Bijdragen tot de geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen II; Amsterdam: Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, 1997, 156 blz., f49,-, ISBN 90 6984 171 1).

Het Koninklijk instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten werd bij koninklijk decreet op 4 mei 1808 door Lodewijk Napoleon in het leven geroepen. Het werd gemodelleerd naar het voorbeeld van het Institut de France: net als deze instelling kende het Amsterdamse instituut vier klassen, gewijd aan de vervolmaking van achtereenvolgens de natuurwetenschappen, letterkunde en geschiedenis, de klassieke en oosterse taal- en letterkunde, oudheidkunde en de geschiedenis van andere volken, en ten slotte de schone kunsten, inclusief de toon- en de dichtkunst. Het instituut was geen lang leven beschoren. Op 26 oktober 1851 maakte een koninklijk besluit een einde aan het bestaan ervan en werd de oprichting bekendgemaakt van de Koninklijke akademie van wetenschappen.

In de hier besproken bundel, de neerslag van een congres in 1995, gaan verschillende auteurs in op de prestaties van het Koninklijk Instituut in de jaren 1808-1851. Het lag voor de hand dat te doen in een behandeling per klasse.

Rob Visser behandelt in zijn hoofdstuk over de eerste klasse de interessante discussie die daar in de eerste decennia van de negentiende eeuw werd gevoerd over de koers die het instituut diende te varen: sommigen beklemtoonden de nuttigheid en de toepasbaarheid van de natuur-

wetenschappen, anderen legden de nadruk juist op de ontwikkeling van de 'geleerdheid', op de beoefening van zuiver wetenschappelijk onderzoek. Deze visie werd het meest nadrukkelijk naar voren gebracht door de vooraanstaande fysicus J. H. van Swinden tijdens de voordracht die hij op 24 augustus 1808 in de eerste Algemene Vergadering van het instituut uitsprak. Voor de koning en de subsidiënten was het daarentegen zonneklaar dat de eerste klasse vooral antwoord diende te geven op allerlei praktische en technische vragen, voornamelijk door de behandeling van octrooiaanvragen, uitvindingen en verbetering van technische procédés. Visser concludeert dat het instituut voor de bevordering van de wetenschap in Nederland feitelijk niet veel heeft betekend, maar dat in de geschiedenis van het instituut wel de eerste tekenen van de later in de eeuw doorgezette modernisering en professionalisering van het wetenschapsbedrijf vallen te bespeuren.

Wim van den Berg stelt iets dergelijks vast, wanneer hij opmerkt dat de tweede klasse zowel te vroeg (voor een werkelijke professionalisering) als te laat (voor een vernieuwende bijdrage binnen het inmiddels traditionele genootschapskader) kwam. Van den Berg concentreert zich op de bepalende rol die de 'overieverige' Willem Bilderdijk heeft gespeeld als voorzitter van de tweede klasse. Dat levert een boeiend en bij vlagen hilarisch verhaal op over de 'zoektocht naar een eigen identiteit' van deze klasse in de moeilijke jaren van de inlijving bij Frankrijk. Het kon haast niet anders of de relatie tussen Bilderdijk en het instituut zou ongelukkig eindigen. In 1824 wordt 'het laatste draadvezeltjen van betrekking tusschen mij [Bilderdijk] en dat wanschapen lichaam [het instituut]... afgebroken'.

R. J. Bron richt zich op de tegenstelling filologie-geschiedbeoefening die binnen de derde klasse in de jaren 1833-1851 werd gevoeld. De bestudering en beoogde uitgave van Cicero's *De oratore* loopt als een rode draad door zijn hoofdstuk. Aan de hand daarvan toont Bron aan dat het accent steeds meer verschoof van een wijsgerige, geschiedkundige en rechtsgeleerde benadering naar een zuiver filologische.

De vierde klasse wordt behandeld door twee auteurs: Paul Knolle (de periode 1808-1815) en Ellinoor Bergvelt (1815-1851). Knolle is — als enige van de auteurs — tamelijk positief over het belang van de door hem behandelde klasse. De vierde klasse speelde een vooraanstaande rol bij de hervorming van het kunstonderwijs (1817), bevorderde studiereizen van jonge kunstenaars naar het buitenland, schreef prijsvragen uit voor nationale gedenktekens en initieerde openbare kunsttentoonstellingen. Bergvelt is op dit punt wat zuiniger, maar besteedt weer meer aandacht aan de vraag of binnen de vierde klasse van een dominante 'nationale' smaak gesproken kan worden. Haar conclusie is dat de leden van de vierde klasse eerder poogden de Nederlandse kunst aansluiting te doen vinden bij de internationaal gangbare stijl van het classicisme dan dat zij een herleving van de Nederlandse zeventiende-eeuwse realistische schilderkunst voorstonden.

Wijnand Mijnhardt schreef een algemene inleiding bij de behandeling van de vier klassen, waarin hij de Franse aanpak met de Nederlandse vergelijkt. Ook al had het instituut zijn oprichting aan een Franse interventie te danken, aldus Mijnhardt, het was toch vooral het resultaat van de Nederlandse traditie van wetenschapsbeoefening. Het spreekt vanzelf dat de auteur daarmee doelt op de Nederlandse genootschapstraditie, die weliswaar voornamelijk stedelijk en provinciaal georganiseerd was, maar vanaf 1770 ook een nationale dimensie kreeg. Mijnhardt besteedt voorts veel aandacht aan het morele ideaal van spreading van kennis dat de nieuwe Bataafse machthebbers voorstonden en aan de gevolgen voor het instituut van het verschil tussen de politieke omstandigheden in Frankrijk en de Bataafse Republiek.

Het gewicht dat Mijnhardt terecht toekent aan de genootschapstraditie in de Republiek levert nog een eigenaardige vertekening van het perspectief op. Mijnhardt meent dat het een misvatting van Lodewijk Napoleon was om aan de stad Amsterdam een centrale positie toe te kennen

in zijn wetenschapsbeleid. Een van de redenen — naast het ontbreken van een volwaardige universiteit en van toonaangevende tijdschriften in die stad — die Mijnhardt aanvoert, is dat zich geen enkel belangwekkend landelijk werkzaam wetenschappelijk genootschap in Amsterdam bevond. Nog afgezien van het feit dat Lodewijk Napoleon moeilijk iets anders zou hebben kunnen doen dan het instituut in de zojuist door hem aangewezen nieuwe hoofdstad te doen vestigen (niet voor niets werd bijvoorbeeld ook het Koninklijk Museum van Den Haag naar Amsterdam overgeplaatst), en van het feit dat Amsterdam al twee eeuwen onbetwist de hoofdstad van de kunsten was, zegt de keuze voor Amsterdam ook iets over het belang en de vitaliteit van de genootschapstraditie anno 1808. Kennelijk was Lodewijk Napoleon niet erg onderde indruk van de prestaties van de genootschappen in Haarlem, Den Haag, Rotterdam en Leiden. Van de negentig leden van het instituut kwamen er toch nog altijd 35 uit Amsterdam, en dat een tiental 'minder beduidende' (*dixit* Mijnhardt) leden niet tevens lid was van een wetenschappelijk genootschap in den lande, zou wel eens op een andere manier veelzeggend kunnen zijn dan Mijnhardt suggereert. De eerder genoemde Van Swinden meende bij de oprichting, zo blijkt uit Vissers bijdrage, dat het instituut ver boven de rest van genootschappelijk Nederland zou gaan uitsteken. Van den Berg vraagt zich af of de predikanten Bussingh en Scharp, 'beiden gepokt en gemazeld in het genootschappelijk circuit' wel een plaats in het instituut verdienden. En Bron merkt op dat de meeste leden van de derde klasse uit Amsterdam of Leiden kwamen.

Het is buitengewoon lofwaardig dat de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen in Amsterdam een serie bijdragen over de eigen geschiedenis is begonnen. De geschiedenis van de wetenschapsbeoefening in de negentiende eeuw verdient beslist een ruimere ontsluiting. In deze bundel ligt het accent op de jaren vóór 1815. Wordt de inbreng van Lodewijk Napoleon in de geschiedenis van het instituut door het boek heen redelijk duidelijk, die van koning Willem I en Willem II komt er over het geheel genomen nogal bekaaid af. Ook zou een volledige lijst met (ten minste) de namen van alle leden in het hier behandelde tijdperk een waardevolle aanvulling hebben betekend op het thans gepresenteerde materiaal. Maar we mogen niet te veel verwachten van een bundel met de gepubliceerde lezingen van één studiemiddag. Het wachten is dan ook op een heuse monografie over de geschiedenis van het Koninklijk Instituut en van de Koninklijke akademie van wetenschappen.

Frans Grijzenhout

G. Jensma, H. de Vries, *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland tussen 1815 en 1940* (Hilversum: Verloren, 1997, 396 blz., f65,-, ISBN 90 6550 557 1).

Wie van dit boek een geschiedenis van het hoger onderwijs in de periode 1815-1940 verwacht, komt enigszins bedrogen uit. Voor een goed begrip daarvan is het nodig even stil te staan bij de voorgeschiedenis. Oorspronkelijk was het de bedoeling een soort vervolg te schrijven op Frijhoffs bekende *La société néerlandaise et ses gradués*. De daarvoor in 1986 aangetrokken H. de Vries overleed echter in 1989 en G. Jensma werd bereid gevonden het werk te voltooien. De oorspronkelijke doelstelling kon echter mede daardoor niet gehandhaafd worden en men koos ervoor 'om het inmiddels aangevulde materiaal zo te presenteren en in te leiden dat toekomstige onderzoekers er zo goed mogelijk mee uit de voeten zouden kunnen' (7).

Dat heeft ertoe geleid dat het boek voor een groot deel het karakter heeft van een presentatie van basisgegevens voor verder onderzoek. Toch heeft men zich daartoe niet beperkt. Er wordt hier en daar wel degelijk een poging tot analyse gedaan. Die analyse heeft echter meer het